

I. I. Vinichenko,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства,

Дніпропетровський державний аграрний університет

ОЦІНКА СУЧАСНОГО РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ РІПАКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

I. I. Vinichenko,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economic Theory and Agricultural Economics,

Dnipropetrovsk State Agrarian University

Estimation current level the efficiency of production rapeseed at agricultural enterprises of Ukraine

В статті проаналізовано рівень ефективності виробництва насіння ріпаку у сільськогосподарських підприємствах України. Проведено поглиблене дослідження структури виробничої собівартості та рівня рентабельності в галузі ріпаківництва.

The level efficiency of rapeseed at agricultural enterprises of Ukraine is analyzed in the article. Carried out profound investigation the structure of production costs and level of profitability in growing of rapeseed.

Ключові слова: *ефективність виробництва, насіння ріпаку, урожайність, виробнича собівартість, рентабельність.*

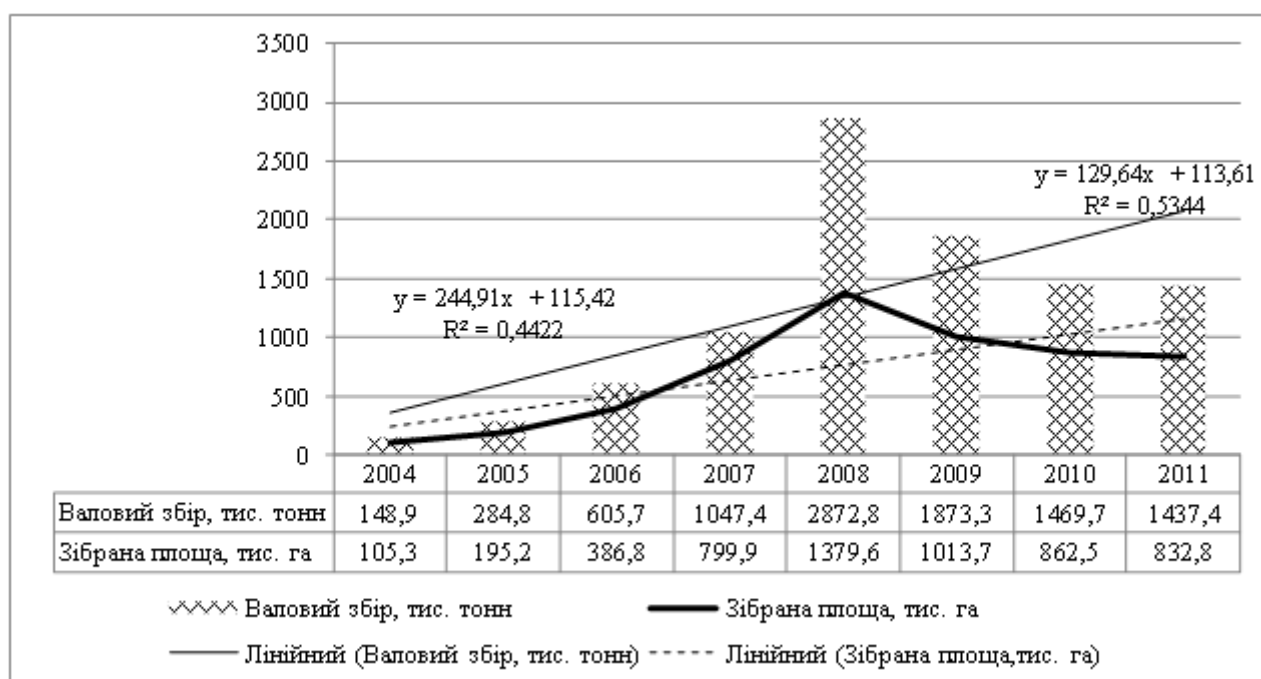
Keywords: efficiency of production, rapeseed, crop yield, production cost, profitability.

Постановка проблеми. Ріпак – важлива культура сільського господарства, цінність якої визначається великою різноманітністю її корисних властивостей та широким спектром застосування у багатьох галузях АПК. При переробці насіння цієї культури одержується олія, яка може використовуватись для споживання у натуральному вигляді або як сировина для переробної промисловості. Технічну ріпакову олію використовують у виробництві біодизелю. Побічний продукт переробки – ріпаківий шрот (макуха) – володіє дуже цінними кормовими якостями. Враховуючи сказане, розвиток ріпаківництва є стратегічно важливим напрямом національної економіки як з точки зору продовольчої безпеки, так і в частині вирішення окремих енергетичних та екологічних питань. Тому проблема ефективності виробництва досліджуваної олійної культури набуває посиленої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питанням ефективного виробництва насіння ріпаку, приділяється належна увага з боку вітчизняних науковців. Так, вагомі напрацювання в цьому напрямі здійснили С.М. Дишлюк, А.В. Дубель, Н.М. Міщенко, Б.П. Оверченко, В.М. Олійник, В.С. Уланчук, А.В. Фаїзов, Г.В. Яворова та інші [1-7]. Однак, незважаючи на численні дослідження, окреслена проблематика не втрачає своєї значимості та потребує подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Мета статті – здійснити оцінку рівня ефективності виробництва насіння ріпаку в сільськогосподарських підприємствах України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Ефективність розвитку будь-якої галузі, в тому числі і ріпаківництва, значною мірою визначається масштабами виробництва (рис. 1). Згідно офіційних даних державної статистики основні виробничі показники досліджуваної олійної культури були найвищими у 2008 році – 2872,8 тис. тонн, що забезпечувалося за рахунок рекордного розміру зібраної площі (1379,6 тис. га). В цілому макроекономічний аналіз обсягів виробництва насіння ріпаку у сільськогосподарських підприємствах України протягом 2004–2011 рр. дозволив виділити два періоди: перший (2004–2008 рр.) характеризувався перманентним зростанням як посівних площ, так і валових зборів досліджуваної культури, для другого періоду (2009–2011 рр.) була властива зворотна тенденція, яку можна пояснити загальною кризовою ситуацією як в економіці нашої держави, так і нестабільною ситуацією у світі.

Рис. 1. Динаміка основних виробничих показників ріпаку в Україні

Джерело: побудовано за даними статистичного збірника «Сільське господарство України» за 2011 р.

За результатами вирівнювання динамічного ряду посівних площ ріпаку (2004-2011 рр.) можна говорити про їх щорічне зростання в середньому на 130 тис. га. В свою чергу, річний темп зростання валового збору склав близько 245 тис. тонн. Таким чином, з проведеного аналізу випливає, що виробництво насіння ріпаку в нашій державі відбувається переважно за допомогою екстенсивного методу господарювання. З метою подальшого аналізу звернемося до даних табл. 1.

Таблиця 1. Тенденції зміни ефективності виробництва насіння ріпаку в Україні

Показники	Роки				2011 р. у % до	
	2008	2009	2010	2011	2008 р.	2010 р.
Урожайність, ц/га	20,8	18,5	17,0	17,3	83,2	101,8
Товарність, %	91,6	95,6	95,6	82,3	89,8	86,1
Виробнича собівартість 1 ц, грн	110,57	162,27	193,61	252,56	в 2,3 р. зб.	130,4
Повна собівартість 1 ц, грн	142,98	191,08	231,54	315,05	в 2,2 р. зб.	136,1
Ціна реалізації 1 ц, грн	216,34	236,55	293,10	416,19	в 1,9 р. зб.	142,0
Прибуток (збиток) на 1 ц, грн	73,36	45,47	61,56	101,14	137,9	164,3
Рівень рентабельності (збитковості), %	51,3	23,8	26,6	32,1	-	-

Джерело: розраховано за даними статистичних бюлетенів «Основні економічні показники виробництва продукції

сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за 2008-2011 рр.

Як бачимо, протягом останніх років рівень урожайності ріпаку мав тенденцію до поступового зниження. Так, його середнє значення по Україні скоротилося з 20,8 ц/га в 2008 році до 17,0–17,3 ц/га в останніх роках дослідження. Така ситуація з рівнем технологічної ефективності в поєднанні з традиційним щорічним подорожчанням виробничих факторів очікувано призвела до стрибкоподібного зростання як виробничої, так і повної собівартості (в 2011 році їх значення зросли порівняно з 2008 роком відповідно в 2,3 та 2,2 рази). Переходячи безпосередньо до аналізу економічної ефективності варто відмітити, що загалом негативний стан справ, що склався довкола вирощування ріпаку в 2011 році рятує різке підвищення реалізаційних цін на 42,0 % порівняно з 2010 роком, в той час як виробнича та повна собівартість зросли на 30,4 та 36,1 %. Все це дозволило в 2011 році отримати найвищий прибуток з розрахунку на 1 ц насіння (101,14 грн), проте рівень рентабельності, хоч і перевершив результати 2009 і 2010 років, все ж таки значно відставав від досягнутого в 2008 значення та становив 32,1 %. На нашу думку, існуюча ситуація ще раз доводить вірність твердження, що основу економічної ефективності необхідно закладати всередині підприємства за рахунок важелів на які воно має прямий вплив (витрати, собівартість), а не покладатись лише на ринок та сприятливу цінову ситуацію. В процесі аналізу необхідно також вказати на ще одну цікаву закономірність: в 2011 році відбулось досить помітне зниження рівня товарності до 82,3 %. Вважаємо, що цей факт прямо пов'язаний зі зростанням цін. Адже за їх відчутним підвищенням криється посилення вимог до якості та походження вирощеного насіння цієї олійної культури, пов'язане з коригуванням політики Євросоюзу в частині виробництва біопалива.

Вважаємо, що при дослідженні аспектів ефективного виробництва насіння ріпаку підвищеної уваги заслуговують питання складу та структури його собівартості (табл. 2). Як вже раніше відмічалось, розмір виробничої собівартості 1 ц ріпаку протягом аналізованого періоду постійно зростає. При цьому в 2011 році його значення порівняно з 2008 роком зросло більш ніж в два рази та становило 252,56 грн. Зазначимо, що поглиблений аналіз структури витрат дав змогу констатувати наступне: близько 70 % припадає на матеріальні витрати, до 7 % належить витратам на оплату праці, трохи менше (майже 6 %) – складає частка

амортизації, решта – за іншими прямими та загальновиробничими витратами. Таким чином, лідируючі позиції належать безпосередньо матеріальним витратам, серед яких домінують витрати на мінеральні добрива (до 30 %), нафтопродукти (в межах 10-15 %) та насіння (близько 10 %).

Таблиця 2. Динаміка виробничої собівартості 1 ц ріпаку в розрізі статей витрат у сільськогосподарських підприємствах України

Статті витрат	2008 р.		2009		2010		2011	
	грн на 1 ц	%	грн на 1 ц	%	грн на 1 ц	%	грн на 1 ц	%
Прямі матеріальні витрати	80,42	72,7	117,99	72,7	139,71	72,2	187,46	74,2
у т.ч.: насіння	10,22	9,2	16,02	9,9	20,03	10,3	22,93	9,1
міндобрива	26,45	23,9	44,51	27,4	45,49	23,5	65,92	26,1
нафтопродукти	16,23	14,7	18,53	11,4	23,22	12,0	31,81	12,6
оплата робіт і послуг	14,08	12,7	20,17	12,4	22,96	11,9	25,36	10,0
решта матеріальних витрат	13,44	12,2	18,76	11,6	28,01	14,5	41,44	16,4
Прямі витрати на оплату праці	7,77	7,0	9,65	5,9	11,81	6,1	14,01	5,5
Інші прямі та загальновиробничі витрати	22,38	20,2	34,63	21,3	42,09	21,7	51,09	20,3
в т.ч.: амортизація	5,57	5,0	10,16	6,3	11,54	6,0	13,84	5,5
відрахування на соціальні заходи	1,75	1,6	2,84	1,7	4,12	2,1	5,04	2,0
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	15,06	13,6	21,63	13,3	26,44	13,7	32,21	12,8
Виробнича собівартість – всього	110,57	100	162,27	100	193,61	100	252,56	100

Джерело: розраховано за даними статистичних бюлетенів «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за 2008-2011 рр.

Для більш повної оцінки рівня економічної ефективності виробництва досліджуваної культури здійснено поглиблене дослідження її рентабельності (збитковості). Результати аналізу засвідчили існування певних відмінностей (табл. 3). Так, за наслідками господарювання 2011 року 20,8 % або 475 ріпакосіючих агроформувань при вирощуванні досліджуваної культури не отримали прибутку. Відмітимо, що у 55 господарств рівень збитковості був дуже високим та становив в середньому близько - 60,6 %. В свою чергу, переважна більшість досліджуваних підприємств – 1808 одиниць (близько 80 %) – за результатами вирощування ріпаку отримали прибуток. При цьому 52,4 % прибуткових господарств мали рентабельність в межах 0–50 %, у ще майже 26 % господарств величина досліджуваного показника коливалася від 50,1 до 100,0 %. Заслужує на увагу і те, що близько 11,4 % прибуткових підприємств продемонстрували катастрофічно високий рівень рентабельності, розмір якого перевищував відмітку в 150 % що істотно переважало значення відповідного показника для прибуткових підприємств.

Таблиця 3. Диференціація сільськогосподарських підприємств України за рівнем рентабельності

(збитковості) виробництва насіння ріпаку (2011 р.)

Показники	Групи підприємств за рівнем рентабельності (збитковості) виробництва ріпаку, %							
	Збиткові	до -50,0	-49,9-0,0	Прибуткові	0,1-50,0	50,1-100,0	10,1-150,0	понад 150,0
Кількість підприємств, одиниць	475	55	420	1808	948	464	190	20
Рентабельність (збитковість), %	-23,4	-60,6	-20,0	46,3	21,8	66,2	116,7	204,0
Площа в розрахунку на	299	250	305	276	299	282	237	19

підприємство, га								
Урожайність, ц/га	13,1	9,4	13,5	18,2	16,7	20,1	20,6	20
Валовий збір в розрахунку на підприємство, ц	3912	2359	4115	5031	5003	5654	4875	39
Виробничі витрати в розрахунку на 1 га, грн	4527	4366	4544	4248	4623	4227	3384	26
Виробнича собівартість в розрахунку на 1 ц, грн	345,61	462,44	336,85	233,00	276,47	210,70	164,54	128
Повна собівартість в розрахунку на 1 ц, грн	501,47	883,38	482,31	277,18	330,94	244,84	189,41	134
Ціна реалізації 1 ц, грн	384,17	347,90	385,99	405,54	403,22	406,95	410,43	410
Прибуток (збиток) в розрахунку на 1 га, грн	-1536	-5056	-1299	2340	1209	3253	4545	55

Джерело: розраховано на основі офіційних даних форми № 50 с.-г.

Результати проведеного групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем рентабельності ріпаку показали, що високий його розмір був нерозривно пов'язаний з найбільшими величинами урожайності досліджуваної культури. При цьому рівень урожайності у найзбитковіших господарств становив 9,4 ц/га, в той час як у найбільш прибуткових підприємств її середній розмір перевищував 20 ц/га. Слід також зауважити, що високий рівень рентабельності був характерний для підприємств з найменшими виробничими витратами. При цьому, якщо для збиткових підприємств їх рівень в середньому становив близько 4527 грн/га, то для агроформувань останніх груп його значення не перевищувало і 3000 грн/га. Зазначене в цілому призвело до того, що господарства з максимальною рентабельністю мали найменшу величину повної собівартості 1 ц озимого ріпаку (134,92 грн/ц), яка дозволила отримати рекордні значення прибутку в розрахунку на гектар (знаходились в межах 4545 - 5597 грн/га).

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що при виробництві насіння ріпаку в переважній більшості домінує екстенсивний тип господарювання. При цьому загальний рівень ефективності в цілому по галузі є досить високим. Поряд з цим існує чимало підприємств, які потребують покращення економічного стану у справі вирощування насіння досліджуваної культури. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо в розробці заходів, спрямованих на зниження собівартості при одночасному підвищенні рівня технологічної ефективності ріпаку.

Список використаних джерел.

1. Дишлюк С.М. Економічні аспекти виробництва ріпаку як стратегічної культури енергетичного сектору Росії та України / С.М. Дишлюк // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - № 9. - С. 49-58.
2. Дубель А.В. Особливості та економічна ефективність вирощування ріпаку / А.В. Дубель // Інноваційна економіка. – 2009. - № 4. – С. 88 – 91.
3. Оверченко Б.П. Перспективи розвитку ріпаківництва та проблеми виробництва біодизелю в Україні / Б.П. Оверченко, Н.М. Міщенко // Економіка і прогнозування. - 2007. - №3. - С.75-98.
4. Олійник В.М. Ефективність вирощування ріпаку в регіоні / В.М. Олійник // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2009. - № 3. – С. 3-11.
5. Уланчук В.С. Проблеми ефективного виробництва насіння ріпаку та продукції його переробки / В.С. Уланчук, С.М. Дишлюк // Економічний вісник Донбасу. – 2008. - № 1. – С.91 – 97.
6. Фаїзов А.В. Вдосконалення організаційно-економічного механізму виробництва, заготівлі, переробки та реалізації ріпаку та продуктів його переробки / А.В. Фаїзов // Вісник Чернівецького торг.-екон. ін-ту КНТЕУ: Вип. III. – Чернівці: Ант Лтд, 2004. – С. 307-317.

7. Яворова Г.В. Виробництво насіння ріпаку і продуктів його переробки / Г.В. Яворова // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С.53 - 57.